

ביאורים

המהר"ל עומד על הבדל יסודי בין שיטת הרמב"ם לבין שיטת הרמב"ן בהסבר טעמי המצוות. הרמב"ם סובר שסיבת מצוות שילוח הקן היא הרחמים על הציפור, כלומר שהקב"ה מרחם על הציפור עצמה ולכן ציוונו על מצוות שילוח הקן (ומכאן אנו למדים שבהכרח מרחם גם על האדם). בשונה ממנו מסביר הרמב"ן שהציווי נועד להרגיל אותנו לנהוג ברחמים, ואין זה משום שהקב"ה מרחם דווקא על הציפור.

גישת הרמב"ן אינה מייחסת את הרחמים אל מצוות ה', אך מצד שני גם איננה שוללת לחלוטין טעם מוסרי-אנושי.

משום כך המהר"ל דוחה את דברי הרמב"ן בצורה פחות נחרצת ולבסוף אף מקבל אותם באופן חלקי, כפי שנלמד בהמשך. הוא מסביר על-פי דברי חז"ל שלמצוות יש גרעין פנימי, טיבה עמוקה יותר מאשר טעמים שכליים או מוסר אנושי, ולכן הוא מקשה גם על דברי הרמב"ן.

את קושייתו הוא בונה מכמה קומות. ראשית כל, הסבר הרמב"ן יכול להתיישב רק עם הפירוש הראשון בגמרא, אולם עדיין קשה על הדעה הסוברת שאסור לראות במצוות ה' רחמים משום "שמטיל קנאה במעשה בראשית" - מדוע בחר ה' דווקא בציפור על פני כל שאר בעלי החיים? ואם קשה פירוש הרמב"ן לשיטה זו ניתן להזכיר שאין זו כלל כוונת חז"ל גם בשיטה השנייה.

קושיה נוספת היא על עצם שיטת הרמב"ן. אם מטרת המצווה היא לחנך אותנו לרחמים כדבריו, מדוע יש פרטים רבים במצווה שיכולים להתפרש כאכזריות? למשל, מדוע צריך לשלח את האם רק כשהיא רובצת על האפרוחים, אך כאשר היא מעופפת מעל הקן ניתן לקחת מבלי לשלחה? בחוקים אנושיים אנחנו יכולים לראות לקיות וחסרונות, אולם מצוות ה' הן שלמות, הרי פיקודי ה' ישרים ומשפטיו אמת.

הרחבות

• התורה המחנכת

פי לא יתרו' למאן דאמר שלא יטיל קנאה במעשה בראשית. הרמב"ן ביאר שמצוות שילוח הקן ניתנה כדי להרגילנו להיות רחמנים. המהר"ל הקשה על כך שלכאורה, דבריו אלה אינם מתיישבים עם התנא הסובר שאין לומר "על קן ציפור יגיעו רחמיך" כיוון "שמטיל קנאה במעשה בראשית", כי יוצא מדברי הרמב"ן שהקב"ה כביכול ריחם רק על הציפור ולא על שאר המינים?

כיצד מתמודד הרמב"ן עם שאלת המהר"ל? נוכל לבאר זאת על פי עיקרון שנלמד מדברי הרב קוק: "יסוד המוסר בנוי על יסודן של שתי הארות: הארת התורה והארת השכל, והארת התורה מביאה להארה השכלית, שכשהיא משתלמת באדם הוא מוסיף על ידה ללכת באורח צדקה גבוה ונעלה..." [חזון הצמחונות ג]. ההתנהגות המוסרית של האדם מבוססת על מצוות התורה ועל שכלו הטבעי. מצוות התורה מפתחות את הצד המוסרי שבשכל האדם ומחנכות אותו להתנהג במוסריות גם בדברים שעליהם לא הצטוונו בפירוש.

על פי זה ניתן לבאר שלפי הרמב"ן מצוות שילוח הקן באה כדי לחנך את האדם למידת הרחמנות. חינוך נכון אינו כזה המגדיר את כל הפרטים האסורים והמותרים, אלא כזה המחנך לכיוון כללי שמנחה את החניך כיצד להתנהג. אם כן, אין לשאול מדוע התורה לא ציוותה לנהוג ברחמים כלפי בעלי חיים אחרים. במצוות שילוח הקן התורה מגלה לנו את הקו החינוכי של הרחמנות, ומצפה מאיתנו שננהג גם במקרים אחרים על פי קו חינוכי זה.

שאלות לדין

מדוע כל-כך חשוב שיהיו לנו מידות טובות?

לפי שיטת הרמב"ן האם כל המצוות נועדו לקבוע בנו מידות טובות או רק לחלק מהמצוות יש מטרה כזו?

והרמב"ן זכרונו לברכה בפרשת תצא הארץ מאד בענין זה. ואמר, כי טעם שילוח הקן שלא נתאכזר, כמו שהארץ שם. וכן פירש טעם אותו ואת בנו' (ויקרא כב, כח) שלא נתאכזר. וזה דעתו במצוות שצוה השם יתברך להעם אשר בחר, לקבוע בהם מדות טובות להטיב להם, מבלי שהוא יתברך מקבל דבר טובה מזה, רק להטיב לנו וגו', זהו יסוד דעתו.

ועם כי אין ראוי להשיג על הרב הגדול זכרונו לברכה, מפל מקום, תורה וללמוד אנו צריכים, כי גם בזה לא נחה דעתו, ולא שקטה רוחו בקרבי. כי לא יתרו' למאן דאמר שלא יטיל קנאה במעשה בראשית, שלא יעשה חלוק ופרוד בין הנמצאים, שצוה שלא נתאכזר עם זאת ולא צוה עם זאת. ואם כי יכול לומר שאין זה קנאה במעשה בראשית, כיון שאין זה מצד השם יתברך, רק מצד האדם, שצוה על האדם שלא להתאכזר עם זאת, ולא צוה על זאת. אבל מפל מקום, לא יצאנו ידי קשיא זאת, כי למה צונו על בריה זאת ולא צונו על אחרת?

וכן באותו ואת בנו, שגם כן נתן הרמב"ן זכרונו לברכה הטעם כדי לקבוע בנו מידת הרחמנות, שלא נתאכזר עם בעלי חיים. אם כן קשיא, דלמה אסר לנו בשור ושה והתיר לנו בחיה לשחט אותו ואת בנו. והנה אין טעמו עולה בכל. וכן צוה אותנו שלא נתאכזר לשחט אותו ואת בנו ביום אחד, ואם שחט אחד בסוף היום ואחד בתחלת הלילה מתר. ויש בזה אכזריות יותר מאחד שחרית והשני במנחה שאסור. וצוה אותנו שלא נתאכזר אם האם יושבת על האפרוחים או על הביצים, והתיר אם היא מעופפת על הקן. ועוד באותו ואת בנו אם הטעם שלא נתאכזר למה התיר לנו בן פקועה? כדאיתא במסכת חלין (עד, א), וכי האכזריות מתר בו יותר? וכן חלב בן פקועה מתר ושאר חלב אסור. הא למדת כי הטעמים האלו, שהם סברת הלב, כאלו מצוות התורה האלהיות כספר המדות בלבד, אין בו ממש. כי לטעם אשר פירש הרמב"ן זכרונו לברכה אין טעם לחלק.

הרמב"ן בפירושו לתורה, בספר דברים פרשת כי תצא הארץ לבאר טעם מצות שילוח הקן. לדבריו טעם מצוה זו כדי שלא נהיה אכזריים. וכן פירש בטעמה של 'מצות אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. הסבר זה נובע מתפיסתו הכללית את המצוות שצווה הקב"ה את ישראל, שמטרתן לקבוע בעם מידות טובות, וזה כדי להטיב לעם מבלי שלקב"ה תהיה תועלת כל שהיא מקיום המצוות שלנו.

ואף שאין ראוי לחלוק על הרב הגדול הרמב"ן זכרונו לברכה, מכל מקום כיוון שדברים אלו דברי תורה הם, ללמוד אנו חפצים. דברי הרמב"ן אינם מניחים את הדעת. כי לפי פירושו עדיין נשארה קושייה למאן דאמר שטעם האיסור לומר על קן צפור יגיעו רחמיך מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, כלומר שלא יעשה הפרדה בין בעלי החיים השונים, כמבואר למעלה, הרי יש כאן הפרדה? אמנם יוכל הרמב"ן להשיב שמצד הקב"ה, אין כאן הפרדה בין המינים, וההפרדה היא רק מצד האדם, כי האדם הוא זה שאינו מתאכזר עם הציפור אבל אצל הקב"ה יש שוויון. אך אין דבר נכון, כי הקב"ה הוא זה שצוה את האדם לא להתאכזר עם הציפור, ולמה לא צווה הקב"ה כן גם ביחס לשאר בעלי החיים?

וכן הסברו של הרמב"ן, למצות אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, שטעמה כדי לקבוע בנו את מידת הרחמנות, הסבר קשה הוא. כי יש לשאול למה אסר בשור ושה והתיר בחיה לשחוט את האם ובנה ביום אחד? הרי שהסבר זה אינו מבאר את כל ההלכות. וכן קשה לרמב"ן שאסור לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד מפני האכזריות, אך אם שחט את האחד בסוף היום והשני בתחילת הלילה אין בזה איסור, והרי יש בזה אכזריות יותר מאשר שחט האחד בשחר והשני בין הערבים שזה אסור. ועוד קשה, אם טעם מצות שילוח הקן מפני האכזריות, למה אסור כשהיא שוכבת על האפרוחים או הביצים ומותר לקחת אם היא מעופפת עליהם? ועוד במצות אותו ואת בנו למה התיר לשחוט אותו ואת בנו בן פקועה? [העובר שהיה בבטן האם שנשחטה], האם ביחס אליו הותרה האכזריות? וכן חלב בן פקועה מותר וחלב שאר בהמות נאסר. המסקנה מכל האמור היא כי טעמים אלו שמקורם בסברות, כאילו המצוות האלויות אינן אלא כספר המונח למידות טובות, אלו דברים שאין בהם ממש, כי ע"פ טעמים אלו אין מקום לכל החילוקים הנ"ל.

שיטת הרמב"ן
בטעם מצות
שילוח הקן

דחיית שיטת
הרמב"ן בטעם
מצות שילוח הקן
ואת בנו